AKÇAKIŞLA

(Şarkışla – Sivas)

DERLEYEN: Deniz Karakurt

Nisan – 2022

AKÇAKIŞLA

Yöresel söyleyişle Ağcakışla nahiye (bucak) statüsündedir. Belediyesi kapatılarak belde olma niteliğini yitirmiştir. İlkokul, ortaokul ve sağlık ocağı bulunmaktadır. Jandarma Karakolu ise kapatılmıştır. Köyün sınırları içerisinden Kaldırak Özü adı verilen ırmak akmaktadır. Şarkışla ilçe merkezine 26 km, Sivas il merkezine 106 km, Kayseri il merkezine 145 km ve Akdağmadeni ilçe merkezine 53 km, uzaklıkta bulunmaktadır.

Ulaşım

1. Eski yol: Kayseri - Sivas otoyolundan batıya dönülerek ilerlendiğinde Sarıkavak (eski adıyla Sevran) köyünden sonra Kızılırmak üzerindeki köprüden geçilerek Bozkurt köyünün yanından devam edildiğinde Akçakışla'ya ulaşılır. Bu yol günümüzde kapatılmıştır.

2. Yeni yol: Sivas - Kayseri otoyolunda, Şarkışla'ya 10 km mesafede batıya doğru dönüldüğünde Kazancık köyü yönünde ilerlenir ve daha sonra Kahvepınar'dan geçilir. Yaklaşık 1 (bir) km ilerdeki küçük köprüden sola dönülerek devam edilir. Birkaç km sonra da Bozkurt köyünün yanından geçilerek ilerlenir. Bu yol Akçakışla içerisinden geçerek Akdağmadeni yönüne gitmektedir.

Tarihçe

Osmanlı dönemine ait 1574 tarihli "Defter-i Mufassal-ı Liva-i Sivas" adlı kayıt kütüğünde "Ağca-Kışla" olarak adı geçer. 1899 (Hicri 1314) yılında nahiye (bucak) yapılmıştır. Nahiye binası olarak inşa edilen taş yapı 1990'lı yıllarda belediye binası olarak kullanılmıştır. Yörede "Yelli Dere" olarak bilinen bir bölgenin bulunduğu da yine aynı tarihi kayıtlarda yer almaktadır. 1530 tarihli kayıtlarda ise "Ağca-kışla (Gedük n.): 619" ve "Ağca-meşhed (Gedük n.): 621" ibareleri mevcuttur. Osmanlı idari yapılanması içerisinde Emlek olarak adlandırılan kazanın statüsü değiştirilerek nahiye yapılmış ve merkezi de Cumhuriyet döneminde Akçakışla olarak tespit edilmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren köyden kente göç nedeniyle nüfus düşmektedir. Ancak yaz aylarında geçici olarak nüfus artış gösterir.

Akçakışla isminin kökeni

Akçakışla (eski yaygın adıyla Ağcakışla) köyünün isminin nereden kaynaklandığına dair bazı farklılıklarla da olsa anlatılan bir efsanenin varlığı değişik kayıtlarda yer alır. Bileşik bir kelime olup Akça/Ağca (beyaz renkli) ve Kışla (kışın kalınan yer) sözcüklerinden oluşmaktadır.

Ağca Bey ve Ağ Kayalar Efsanesi

Ağca Bey yazlarını Akdağ (Ağ/Ak Kayalar) yaylalarında geçirir. Çok istediği halde bir erkek çocuğu olmamıştır. Çok güzel olan tek kızının isteyeni çoktur fakat Ağca Bey kimseyi kızına layık görmez ve bakar ki kızını beylerden kurtarmanın yolu yoktur onu erkek kılığına sokar. Cirit, güreş, at koşturmada erkekleri geçer. Bahar gelince günün birinde sürülerini Akdağ'a çıkaran

bir çoban herkesin uykuya daldığı dolunaylı bir gecede kavalını öyle bir üfler ki, kız sese uyanır. Sese doğru gider ve görünce çobana sevdalanır ama atına atlayıp gider. Çoban il il gezer ama kızı bulamaz. Ertesi yıl yine Akdağ'a gelir. Kız Çobanın kavalını duyar duymaz atına atlayıp kaval sesine doğru gider ve çobanın yanına varır. Yıllarca bu böyle devam ederken fırtınalı bir günde kavalın sesini duyar atına atlayıp sese doğru gider ama ses her defasında değişik yerden gelmektedir. Rüzgarın oyunundan şaşıran kız atını bir sağa bir sola sürer. Kaval sesi gitgide uzaklaşmaktadır. Kız deliye döner ve Akdağ'ın tepesine yönelir. Bir uçuruma geldiğinin farkına varmadan aşağıya Ak Irmağa (veya Ak Göle) düşer. Çoban da yiter gider, bir daha kimse ondan haber alamaz. Bu efsane Anadolu'da farklı biçimlerde, bazı isim farklılıklarıyla değişik yörelerde anlatılmaktadır. Akçakışla köyünün adı da bu efsaneden kaynaklanmaktadır ve anlatılanlara göre köy, Ağca Bey tarafından kurulmuştur. Kızın düşüp boğulduğuna inanılan yere Akçakışla halkı tarafından "Sultan Gölü" denir. Ayrıca köyün ortasından geçen Kaldırak Özü (deresi, ırmağı) üzerindeki sulama amaçlı kurulan bazı bentler de yöre ahalisince "Sultanın Bendi" olarak adlandırılır.

Köyün adına dair bir başka görüş ise şu şekildedir. Köye adını veren Ağ Kayalar'ın önünden akan Kaldırak Çayı uzun bir vadinin içerisinde yer almaktadır. Eski söylenişi ile "Ağcakışla" köyü ahalisinin ilk mensuplarının bu vadiye yerleşmesi yaklaşık 250 - 300 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Köyün civarındaki bölge o yıllarda sık bir ormanla kaplı olan yeşil bir alandır. Zamanın padişahı olan 4. Murat İran üzerine gerçekleştirdiği Bağdat seferi esnasında Şarkışla ilçesini askeri bir konaklama merkezi (kışla) olarak zkullanmıştır. Orduya ait hayvanların bahar geldiğinde otlatılmasına uygun yerlere yakın olması nedeniyle de Ağ Kayalar bölgesini yine kışla (kışın konaklanan alan) olarak tercih etmiştir. 1899 (Hicri 1314) tarihinde nahiye (bucak) merkezi olmuştur ve çevre köyler kendisine bağlanmıştır. O yıllarda nahiye binası olarak inşa edilen taş yapı daha sonraları karakol, belediye binası ve okul olarak da kullanılmıştır. Bucağın ismi daha sonra il encümeni tarafından "Akçakışla" olarak düzeltilmiştir.

Ağca Meşe

"Ağca Meşe" kavramı ise büyük olasılıkla yöredeki ormanlık bir alanı tanımlamaktadır ("Meşe" sözcüğü bazı Türk lehçelerinde orman anlamında kullanılmaktadır). Diğer bir ihtimal ise büyük bir meşe ağacının adı olmasıdır ki, "Ağca" nitelemesi ağacın yaşlı ve kutsal olması ile alakalıdır.

Coğrafi özellikler

Akçakışla dağlık, ormanlık ve sulak bir bölgede yer almaktadır.

Ağ kayalar

Ağ kayalar köyün batı/kuzeybatı yönünde 4–5 km kadar dışarısındadır. Günümüzde dahi önemli bir konum belirleyici olma özelliğini devam ettirmektedir. Onlarca metre yükseklikte kayanın içinde bulunan ve dışarıya da bir penceresi olan mağaranın girişinde ise dar ve derin bir çukur vardır. Bu çukurun dipsiz olduğu, Kaldırak çayının diğer tarafında kalan kilometrelerce ötedeki "İnin önü" bölgesindeki kayaların içinde bulunan başka bir mağara ile bu çukurun

devamı niteliğindeki bir yeraltı geçidi olduğu söylenir. Ancak çukurun çok dar olması ve derinliğinin de ne kadar olduğu bilinememesi nedeniyle çok tehlikelidir. Mağara girişinde bu çukurun üzerine çoğu zaman bir tahta uzatılmış bulunur. Ağ kayaların üzerinde ise eskiden kar oyukları bulunduğu ve yaz aylarında gidilerek buradan kar getirildiği bilinmektedir.

Kaldırak Özü

Kaldırak Özü coğrafi adıyla bilinen (yörede ise yalnızca "Öz" olarak söylenen) akarsu Akdağlardan iki kol halinde doğar ve Alaman Çermiği önünde birleşir, Bozkurt Köyü yakınlarında ise Kızılırmak'a karışır. Şarkışla'nın kuzey batısında yer alır ve Akçakışla içerisinden geçer. Köyü tam ortadan ikiye bölen akarsuyun üzerinde köy içerisinde beton bir köprü bulunmaktadır. Daha eski dönemlerde aynı yerde tahta bir köprü bulunduğu ve büyük bir selde yıkıldığı bilinmektedir. Akçakışla'nın tarımsal sulamasında geçmişten günümüze büyük bir etkiye sahip olmuştur. Sulama amacıyla değişik yerlerde önü kesilerek (bent vurularak) kanallarla tarlalara akıtılmıştır. Rakım olarak Akçakışla'nın aşağısında kalan Bozkurt köyüne geçmişte Kaldırak adı verildiği de bilinmektedir. Akarsu içerisinde değişik balık türleri, su yılanı, yengeç, kurbağa, evlerden gelen evcil ördekler ve kazlar gibi canlı türleri bulunmaktadır. Eskiden daha sık rastlanan ve günümüzde az da olsa Kızılırmak'tan yukarıya çıkarak gelen ve köy ahalisinin "Su-iti" olarak adlandırdığı susamurları da barınmaktadır. 50-60 yıl öncesine kadar varlıklı ailelerin balıkların yavrulama dönemlerinde büyük tepsilerle suya peynir döktükleri bilinmektedir. Irmağın yukarı kesimlerinde yer alan Emlek Kale köyü yakınlarında eski bir kale kalıntısı bulunmaktadır ki adı kayıtlarda "Kaldırok Kalesi" veya "Kaldurak Kalesi" olarak geçmektedir. ("Öz" kelimesi özellikle İç Anadolu'da dere, akarsu anlamlarında kullanılır.)

1957 Taşkını

Akçakışla'nın içinden de geçmekte olan Kaldırak çayında her yıl birkaç sel gelmektedir. Fakat bunların çoğunda su seviyesi zarar verecek düzeyde yükselmez. 1957 yılında coğrafi eğim olarak daha yukarıda bulunan Alaman köyü yakınlarında köy ahalisi tarafından durumun farkedilmesi üzerine bir atlı haberci yola çıkarılarak Akçakışla'ya haber verilmek istenmiştir. (Alaman köyü dere yatağına göre daha yüksek bir alanda kurulmuş olduğu için önemli bir zarar görmemiştir.) Ama sel bu haberciden kısa bir süre önce köye ulaşmıştır. Köyün ortasındaki tahta köprüyü de yutarak yok eden suyun gürültüsü dakikalar önce duyulmuştur. Su seviyesi o kadar yükselir ki, insanlar kurtulmak için çatılara çıkarlar. Yıkılan tahta köprünün daha sonra bir taş köprü yapılır.

Karlıyurt Yaylası

Akçakışla ahalisi topluca yaz aylarında köyden yaklaşık 30 km (araçla 45 dakika - bir saat süren) uzaklıkta bulunan Karlıyurt Yaylası'na çıkmaktadır. Bu geleneğin yaklaşık 250-300 yıldır sürdüğü tahmin edilmektedir. Geçmişte kağnılar ve at arabaları ile gidilmekte ve yaylada çadırlar kurulmaktaydı. Günümüzde ise küçük evler bulunmaktadır. Hayvan sürüleri ise genelde birkaç gün önceden yaylaya götürülmektedir. Yaylaya çıkış dönemi köy halkına sesli ilanla bir hafta önce bildirilir ve Temmuz ayı içerisindedir.

Tepesidelik
Karlıyurt yaylası yakınlarında "Tepesidelik" adı verilen eski bir krater çukuruna sahip olan bir dağ bulunur. Akçakışla'ya 25 km uzaklıkta ormanlık alandaki bu doğal tepe üzerinde yaklaşık 90x90 m ölçülerinde eski bir yerleşim alanının kalıntıları vardır. Elde edilen buluntulara göre Milattan önce binli yıllara tarihlenen bu alan ayrıca Roma döneminde de kullanılmıştır. Etrafında bir sur yığıntısının var olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeybatı yamacındaki ana kayaya oyulan basamaklar olasılıkla aşağıdaki derelere inişi sağlamıştır. 2000 yılında bu bölgede kaçak kazı yaparak ele geçirdikleri tarihi eserleri bu dağın içindeki kratere saklayan ve bölge ahalisinden olmadıkları anlaşılan kişiler jandarma ekiplerince yakalanmıştır.

Yöresel alanlar
Maşat, Çağallı, İnin önü, Baytar, Çamlık, Kötün, Cehirlik (Cehirliğin ağzı), Ağ kayalar, Dip, Camız gölü, Celalin Bendi, Sultanın Bendi, Çerkezin Bendi, Yelli, Yaba Pınarı, Dolama (köyün eski yoldan girişindeki virajlı bölümü), Subatan, Sulak, Başkışla, Tikenliseki, Ütük, Deveboynu, Güvemli, Killik, Esme Pınarı, Kamışlı, Acıpınar, Karatepe, Büyük Dere, Zilfinin Dere, Fevzinin Dere, Çetin Dere, Gaçağın Dere, Gırçanın Dere, Pöhreğin Dere, Sulu Dere, Yanığın Dere, Örenin Dere, Acıdere, Salo Dere, Emenin Dere ile Karlıyurt Yaylası yakınlarında; Tepesidelik, Yunağındere... gibi isimlerle anılan yerler bulunmaktadır. Ayrıca komşu Alaman köyündeki çermiğe de günübirlik olarak gidilip gelinmesi de özellikle yakın geçmişte daha sık rastlanan bir durumdur. Günümüzde Alaman Çermiği'nin bakımsız durumda olması ve köy nüfusunun azalması nedeniyle bu alışkanlık da oldukça azalmıştır.

Belediye
İlk başkanı olan Ali Kurt'un girişimleri ile 31 Aralık 1991 tarihinde kurulan Belediye, nüfusunun 2000 kişinin altına düşmesi üzerine 2013 yılında sona erdi. Belediye binası ise daha sonra bir süre boyunca ortaokul olarak kullanılmıştır.

Önemli Kişiler

Emin Kuzucular
Derlemeci ve halk kültürü araştırmacısıdır. 1970'li ve 1980'li yıllarda Sivas Folkloru ve Türk Folkloru gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. Akçakışla başta olmak üzere Şarkışla yöresindeki pek çok köyde halk inanışları ve yöresel efsanelere dair ayrıca halk kültürü ile ilgili derlemeler yapmış ve gözlemlerini, yaptığı incelemeleri kayda geçirmiştir. Türkiye'de yapılan folklor araştırmalarının tarihsel gelişim süreci içerisinde "Dergici Gelenek" olarak bilinen dönemin devamında yer alır. Asıl mesleği öğretmenlik olan Emin Kuzucular 1931 Akçakışla doğumludur. Pamukpınar Köy Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Askerlik görevini 1960 yılında İzmir'de tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde görev yapmış, ardından Şarkışla'ya bağlı Kanak (şimdiki adıyla Konakyazı) köyünde ve 1964 - 1969 yılları arasında ise Akçakışla'da çalışmıştır. 1982 yılında Hatay'da emekli olmuş ve Dörtyol ilçesinde 1998'de ölmüştür.

Halk ozanları

Akçakışla'da âşıklık geleneği çok yaygın değildir. En önemli isim "Yoksul" mahlaslı Mustafa Soylu'dur.

Âşık Yoksul

Asıl adı Mustafa Soylu olan ozan "Yoksul" mahlasını kullanmaktadır. 1941 yılında Akçakışla'da doğmuştur. İlkokul mezunudur. Askerlik dönüşü İstanbul ve İzmir'de inşaatlarda çalışmıştır. Daha sonra köyüne dönerek 1968 yılında evlenmiştir. Babası gibi duvar ustasıdır ve köyündeki pek çok evi yapmış veya duvarlarını örmüştür. Mustafa Soylu'nun ikiz erkek kardeşi yurtdışına çalışmaya giderek orada yerleşmiştir. Saz çalamayan âşık doğaçlama olarak (irticalen) de şiir okuyabilmektedir. İlk şiirini 1967 yılında yazmıştır. Şiir yazmaya yönelmesinde yine kendisi gibi saz çalmadan okuyan bir halk ozanı olan babası Halil Soylu'nun etkisi bulunmaktadır. Ancak hakkında ayrıntılı bilgiler mevcut olsa da, babasına ait yazıya geçirilerek günümüze kadar korunabilmiş yalnızca üç şiir mevcuttur. Mustafa Soylu söylediği şiirleri aklında tuttuğu gibi hem de deftere kaydetmektedir. Genellikle çektiği çileler, yoksulluk, başından geçen olaylar hakkında şiirler yazmaktadır. Şiirlerini yılda bir kez Akçakışla Karlıyurt yaylası şenliklerinde okumaktadır.

Her bir tarafa kolların dağılmış,
Beserek'ten berisine yayılmış,
Alaman'dan selin sesi duyulmuş,
Yine coşup gelir Kaldırak özü.

Halk inançları

Hızır anlayışı

Kılık değiştirerek evlerin kapılarını çalan Hızır'ın genellikle de yaşlı, yoksul, dilsiz bir kişi gibi göründüğüne inanılır. Sebepsiz yere gelerek insanları deneyebildiği, bazen de birisine yardım etmeden önce onları sınadığı inancı halk arasında yaygındır. Azarlayıp kapıyı yüzüne kapatanlara, kendisini kovanlara, karnını doyurmaktan, bir bardak suyu ya da sütü vermekten kaçınan kişilere yardımını esirger hatta evlerinin, tarlalarının, sürülerinin bereketinin kaçmasına neden olur. Akçakışla köyünden Bekir oğlu İzzet Karakurt'un anlattığına göre karısı Hatice ilk çocuklarını doğuracağı zaman eve bir ebe çağırırlar. Doğumun uzaması üzerine dışarıya çıkan bir kadına sorduğunda, durumun hiç de iyi olmadığını öğrenir, ters giden bir şeyler olduğu söyler kadın. Kadın içeri geri girdikten sonra uzun bir süre daha geçer. Evin bahçe kapısına doğru yürürken yan komşunun evinin bahçesinde bir adamın uzaktan kendisine eliyle işaret etmekte olduğunu görür. Komşularının bir akrabasına benzettiği bu yaşlı, beyaz sakallı, orta boylu adamın yanına varıp ne istediğini sorduğunda ihtiyar elinin parmaklarının uçlarını birleştirerek ağzına götürüp dudaklarına vurur bir kaç kez. Anlar ki yaşlı adam dilsizdir ve yiyecek bir şeyler istemektedir. Sağa sola bakınır, evlerindeki misafire yemek vermelerini söylemek için komşularına seslenir ama kimse duymaz. Eve döner fakat karısı doğum yaptığı

için evde yemek yoktur. Bunun üzerine evliğe (kilere) giderek ters çevrilmiş çökelik (çökelek peyniri) küplerinden birini alır ağzını açar. Çökeleğin bir kısmını ekmeğin arasına koyar. Büyükçe bir mendil bularak onun da içerisine çökelek doldurur. Adamın yanına dönerek ona verir. Sonra da eve geri döner. Çok sürmez ki, dışarıya iyi haberi verir kadınlar. Bir oğlu olmuştur. Adamı unutur gider. Bir kaç gün sonra komşularına sorduğunda kimse öyle bir misafirleri gelmediğini, yaşlı adamı görmediklerini söylerler.

Kutsal ağaç / orman anlayışı
İnanışa göre bazı ağaçlara veya ormanlık arazilere dokunulmaz, kesilmez. Bu yerlerden bir ağaç kesen iflah olmaz, başına kötü bir iş gelir, bir musibet uğrar. Akçakışla köyü ve yöresinde yayladan çam ağacı kesenlerin başına felaketler geldiğine inanılmaktadır.

Alkarısı anlayışı
Yeni doğum yapmış lohusalara musallat olduğuna inanılır. Ayrıca ağaçların kovuklarından veya su kenarından çıkarak insanları bu ağaçların içine veya suya çektiği söylenir. Çocuklar, ıssız su kenarlarına veya ıssız yerlerdeki bu tür ağaçların yanına yaklaşmamaları için korkutulur.

Büyük oda
Köy içerisinde yer alan ve misafirleri ağırlamakta kullanılan mekanda geçmişte bir evliyanın (veya ruhunun) barındığına inanılır. Anlatılanlara göre bu evin önünden geçerken köy halkı sessiz olurmuş. Ancak burasının bakımsız kalması, kirlenmesi, çatısının çökerek harabeye dönmesi sonucu bu kutsal varlığın burayı terkettiği söylenir.

El verme
Dua okuyarak insanları nazarın (kötü gözün) olumsuz etkilerinden kurtarma gücüne sahip olduğuna inanılan kişiler (kadın veya erkek farketmeksizin) yaşlandıklarında, özellikle ölümlerinin yaklaştığını hissettiklerinde bu güçlerini başka birisine devrederler. Buna "El verme" denilir. ("Elini verdi" gibi cümlelerle de söylenir.) Bazen bu yaşlı kişilerin muziplik yaparak birden fazla kişiye el verdiklerine ve bunlardan birine asıl eli kendisine verdiğini, diğerlerini kandırdığını söylediklerine rastlanır. Nazarı kovma / çıkarma işleminin başarılı olduğu dua okuyan kişinin esnemesi ile anlaşılır. Ne kadar çok ve uzun esniyorsa karşısında oturan insan o kadar çok nazara uğramış demektir. Kimi zaman esnemekten gözünden yaşlar gelir. Hatta bazen nazara uğrayan kişi de esner.

Bu kitaptaki içeriğin neredeyse tamamı Deniz Karakurt'un yörede gezerek yaptığı bireysel araştırmaları sonucu elde ettiği kendi bilgileri ile hazırlanmıştır.

Kaynak belirtmek kaydıyla içeriğinin kullanılmasına, dijital veya basılı ansiklopedilerde istenilen uzunlukta alıntı yapılmasına ve internet ortamında ücretsiz olarak dağıtılmasına izin verilmiştir.